

Thomas von Westen – 300 år

PETER WILHELM BÖCKMAN

von Westens korte liv faller ytre sett i tre klart avgrensede perioder som er relativt enkle å få oversikt over. Det er for det første hans ungdoms- og utdannelsestid frem til utnevnelsen til sognekallet i Veøy i Romsdal 1709. For det andre hans tid i Romsdal fra 1711 (muligens alt fra 1710) til 1716, da han nidkjært røktet sitt kall og sammen med en del andre like nidkjære kolleger dannet et «collegium», «Syvstjernen» kallet, som fremkom med klage- og bønneskrifter til høyeste hold angående det kirkelige forfall og menighetenes sørgelige tilstand – alt sett gjennom den nyoppdukkende pietismens briller. Og endelig hans tid som lektor i Trondheim og leder av misjonen blant samene – et tiltak satt igang av Missionskollegiet i København delvis foranlediget av «Syvstjernens» henstillinger, og som von Westen gav seg totalt hen til, fra 1716 til sin død 1727.

Men innenfor denne enkle ramme finner vi en personlighet og utfoldet det seg et livsverk som både er fascinerende og merkverdig. Og innenfor denne ramme finner vi også biografiske uklarheter og historiske gåter som det er fristende å forsøke å løse.

I.

En tilfredsstillende vitenskapelig biografi over Thomas von Westen er ennå ikke skrevet. På den annen side har han som en eventyrskikkelse – «samenes apostel» – fengslet sinnene, og der er gitt flere mer eller mindre pålitelige populærskildringer av ham og hans gjerning. Til de viktigste fremstillinger av hans liv som vi hittil har, hører tre – fra hvert sitt århundre: Det er for det første *Hans Hammonds* «Den Nordiske Missions-Historie i Nordlandene, Finmarken og Trundhiems Amt til Lappers og Finners Omvendelse fra første Begyndelse indtil han udi Aaret 1727 da Lapperne og Finnernes Apostel Hr. Thomas von Westen . . . døde, tilligemed denne udødelige Mands Levnetbeskrivelse . . .» Kbh. 1787. Hans Hammond, som på dette tidspunkt var sogneprest i Rakkestad, var sønn av Thomas von Westens stedatter *Else Sofia Frik* (Datter av v. W.s hustru i et tidligere ekteskap) som i 1725 ble gift med sogneprest *Thomas Hammond*

i Meldal. Dette nære familieband til v. W. preger Hammonds misjonshistorie som – hva allerede tittelen røper – helt er konsentrert om v.W.s liv og gjerning. Hammond har hatt tilgang til betydelig kildemateriale, men hans fremstilling er fullstendig apologetisk og skjønnmalende. Når det gjelder hans skildring av v.W.s ungdomsår, har senere biografer påpekt at den er meget upålitelig.

Den andre fremstilling er *Daniel Thraps* «Thomas von Westen og Finne-Missionen», Kra. 1882 (særtrykk av Theologisk Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge, Ny R. VIII). Thrap kan med henvisning til en rekke kilder og undersøkelser imøtegå Hammond på en rekke punkter, og gir i det hele tatt et langt mer balansert, solid og sannsynlig bilde av v.W.

Dette betyr imidlertid ikke at man bare skal se bort fra Hammonds fremstilling. Nettopp hans nærhet til stoffet gjør at hans fremstilling tross alt må tilkjennes betydelig kildeverdi. Bl.a. gjengir han en rekke brever og skrifter av v. W. og andre, som senere er kommet bort. Og det er ganske åpenbart at han har brukt store deler av sitt liv på å samle materiale og muntlige tradisjoner om sin store helt. Han anfører flere av dem som kjente v.W., deriblant en fjernere slektning, men merkelig nok ikke sin egen mor, v.W.s steddatter, som var nær 31 år da v.W. døde og hadde levet hos sin mor og stedfar helt til hun 1725 ble gift. Antagelig har han ansett det som så selv sagt at moren – som levde helt til 1780, altså kort før Hammond utgav sin fremstilling – har vært kilde for hans beretninger at han ikke nevner det. Hammonds fremstilling er en meget stor bok – 951 sider + 30 s. forord, hovedsakelig av historikeren *P. F. Suhm*. Suhm sier i sitt forord at han har tillatt seg å stryke et og annet i Hammonds manuskript, og dessuten har han bemerkninger til et par av de mest legendariske trekk i fremstillingen. Forøvrig nøyer Suhm seg med å trykke opp igjen i forordet en artikkel han hadde skrevet om samene.

I sin redegjørelse for sine kilder tilsist i sin fremstilling, nevner Hammond forøvrig at han også av biskop Gunnerus har fått låne aktstykker – som visstnok aldri ble levert tilbake. Gunnerus døde jo i 1773, lenge før Hammond hadde sin bok ferdig.

Det som kan sies om Hammonds fremstilling er at den er utvetydig partisk – von Westen er engelen, biskop Krog er djevelen. Og hans efterfølger, biskop Eiler Hagerup, von Westens gamle venn og Syvstjernebror som først overtok misjonsledelsen etter von Westens død og så bispestolen etter Krogs død, og dermed forenet disse to

funksjoner og opphevet spenningen mellom dem – han kommer heller ikke særlig godt ut hos Hammond. Men når det gjelder en del av de begivenheter som Hammond beretter, så synes Thrap å være overdrevent kritisk mot Hammond. Vi skal senere gi et eksempel.

Den tredje fremstilling er inkludert i *Adolf Steens* avhandling «Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888», Oslo 1954, særlig s. 150–211. Rimelig nok er Steens interesse ikke primært biografisk, men misjonshistorisk. Han kan imidlertid, med henvisning til kilde-materiale, på visse punkter skifte sol og vind mellom Hammond og Thrap, samtidig som han også imøtegår noen andre fremstillinger.

Blant disse er en kort fremstilling av *Holger Fr. Rørdam*: «Thomas von Westen, Finnernes Apostel». Chra. 1897. Den er imidlertid svært sekundær og bringer lite nytt ut over et par aktstykker som Hammond ikke har med.

Av v.W. selv finnes visstnok ingen dokumenter tilbake, bortsett fra hva biografene, spesielt Hammond, refererer. Hammond mener at v.W.s manuskripter til den uferdige misjonshistorie ble overdratt til konrektor Skanke, som utgav den, og at manuskriptene derefter forsvant. Det er imidlertid et ubesvart spørsmål, hvor meget der egentlig fantes av manuskripter fra v.W.s hånd til misjonshistorien ved hans bortgang.

II.

v. W.s ungdomstid inneholder mange uklare punkter og betydelig legendedannelse, fortrinnsvis stammende fra Hammond. Det sannsynlige synes å være at hans far, Arnoldus von Westen – som var apoteker i Trondheim og stammet fra en tysk-dansk familie – opprinnelig ikke ønsket at han skulle gå den boklige vei. Det var muligens fordi han skulle overta apoteket, men snarere av økonomiske grunner, idet Thomas hadde to eldre halvbrødre (av farens første ekteskap), hvorav i hvert fall den ene gikk i latinskolen i Trondheim. Etter oppfordring og støtte fra to borgere i Trondheim, sies det, ble Thomas imidlertid satt i latinskolen og dimittert fra den allerede i 1697 sammen med sin fire år eldre halvbror Matthias. De ble begge innskrevet som studenter i København 17. juli 1697, og Thomas studerte flittig og tok året etter den laveste universitetsgrad (baccalaureusgraden 30. mai 1698) og følgende år (20. juni 1699) den teologiske attestas med karakteren *haud illaudabilis*. I mellomtiden var faren død (juni 1698), og v.W. reiste etter sin teologiske eksamen til Hel-

geland som huslærer hos sorenskriver *Jacob Dass*. Der ble han antagelig i fire år, helt til 1703, da sorenskriverens to sønner, *Søren* og *Peter*, som han hadde undervist, ble studenter. Mens v.W. var meget ung da han første gang studerte ved Universitetet i København og tok sine eksamener, vendte han nå tilbake dit og tok fatt på studiet av orientalske språk. Efterretningene om denne periode av hans liv er sparsomme og uklare, men det er neppe tvil om at han økonomisk hadde det meget vanskelig. Når han likevel holdt fast ved sine studier, kan det tyde på at han siktet på en universitetskarriere. Dette kan synes bekreftet av det anonyme skrift datert 14. des. 1707 med sterkt angrep på noen av de ledende menn ved Universitetet for at de ved fordeling av stipendier prefererte sin egen familie til fortrensel bl.a. av v.W. Man har gjettet på at v.W selv var forfatteren av skriftet, eller i hvert fall hadde gitt de nødvendige opplysninger for utarbeidelsen av det. I hvert fall tyder skriftet på at v.W. hadde regnet med og fått løfte om et stipendium som ville gi ham anledning til å reise i utlandet – en nødvendig betingelse for ansettelse ved Universitetet – men at dette glapp. Muligheten for en universitetskarriere åpnet seg imidlertid da han ved årsskiftet 1706/07 fikk tilbud gjennom en russisk utsending i København om et professorat i filologi og retorikk («lingvarum et eloquentiae») i Moskva. Kontrakt ble faktisk undertegnet, men inneholdt en tilleggsbestemmelse om at han det første år skulle være en slags adjutant for den russiske utsending i København. Reise til Moskva kunne altså først komme på tale i 1708 – men ble intet av, angivelig fordi hans kreditorer forhindret hans utreise fra landet. v.W. hadde tydeligvis pådratt seg en betydelig gjeld, ikke minst ved bokkjøp. Det ble hevdet at han hadde opparbeidet seg en betydelig boksamling til en verdi av 6 000 Rdl., som gikk tapt ved forlis da den ble sendt i forveien til Veøy høsten 1709.

I sine vanskeligheter fikk han imidlertid hjelp av den ca. 53 år gamle enke *Anna Pedersdatter* «som holdt Logis og Kost for Normæn». De ble trolovet, hans gjeld ble klarert, og høsten 1709 – etter hans utnevnelse til Veøy – giftet de seg (27. november). I mellomtiden hadde v.W. holdt sin dimisspreken 12. april 1708 og gjennom den visstnok påkalt kongens oppmerksomhet, slik at han ble ansatt ved det Kongelige Bibliotek. Ansettelsen gjaldt antagelig bare for den tid bibliotekaren *Joh. Conr. Wolfen* var utenlands på reise med kongen (nov. 1708 – juli 1709), og tjenesten var visstnok ulønnet. Kort efter kongens hjemkomst ble han 6. sept. 1709 utnevnt til sogneprest til Veøy.

Det er i disse siste år av den første periode av v.W.s liv adskillige uklare punkter, som nevnt. Når det gjelder skriftet av 14. des. 1707 kan det synes lite sannsynlig at det var forfattet av v.W., fordi han på det tidspunkt allerede nesten ett år hadde vært i russisk tjeneste og forsåvidt mente å ha utsikter til en karriere, og fordi han kort etter kom i kongelig yndest og fikk ansettelse ved biblioteket og utsikter til videre befordring. På den annen side kan han nettopp i denne situasjonen ha følt seg fri til å tale ut.

Et annet uklart punkt er forliset hvor v.W. tapte sin verdifulle boksamling. Hammonds fremstilling går ut på at v.W. og hans forlovede høsten 1709, efter hans utnevnelse til Veøy, hadde sendt hennes to døtre av tidligere ekteskap, samt diverse husgeråd og altså v.W.s verdifulle boksamling med skip til Kristiansund, men at skipet forliste i høststormene. Alt gikk tapt (noen få bøker ble fisket opp senere og kjøpt tilbake av v.W., men kunne ikke brukes), og den eldste datteren omkom, mens den yngste såvidt ble reddet og bragt til Kristiansund hvor hun kom seg. Thrap avviser hele historien, dels fordi han ikke kan tro at v.W. hadde maktet å skaffe seg et slikt verdifullt bibliotek, dels fordi det i så fall var usannsynlig at han sendte dette fra seg så lenge før han selv skulle reise til Norge. Han tiltrådte sitt embede først i slutten av januar 1711, 14 måneder senere.

Imidlertid synes Thrap her å være overdrevent kritisk. Den piken som ble reddet var jo Hans Hammonds egen mor, og Hammond kommer mange ganger i sin fremstilling tilbake til den mirakuløse redning. At v.W. virkelig hadde erhvervet seg en stor boksamling, særlig hvis han siktet på en vitenskapelig karriere, er ikke usannsynlig, for de offentlige biblioteker i København var ikke tilgjengelige for studentene på den tid, og dette kan som nevnt forklare hans store gjeld. Merkeligere er det å sende husgeråd, bøker og døtre fra seg, men det er vel sannsynlig at man fant å måtte benytte en skipsleilighet som bød seg. At det skulle drøye så lenge før de selv kom efter til Norge, er det ikke sikkert de var klar over på dette tidspunkt.

På ett punkt har imidlertid Thrap rett, det er når han bemerker (s.24) at «Hammond er ikke sterk i årstall». Hammond sier i sin beretning om forliset at piken som ble reddet – Hammonds mor – var i sitt tiende år (s. 63), men s. 601 anfører Hammond at moren døde 17. sept. 1780, 84 år og 41 dager gammel. Dvs. at hun var født 7.8.1696 og ved forliset høsten 1709 altså fylt 13 år, noe som også stemmer bedre med hennes mors alder. Denne lille uoverensstemmelse har gått forbi både Hammond og Suhm.

III.

v. W.s insettelse på Veøy skjedde 3. søndag efter Helligtrekongers dag 1711, dvs. i slutten av januar, og biografene har undret seg over at det gikk så lang tid og at der ikke er noen etterretning om tidsrommet mellom brylluppet og innsettelsen på Veøy 14 måneder senere. Antagelig har ekteparet v.W. forlatt København først våren eller forsommeren 1710 – dels fordi flytning var utilrådelig om vinteren, dels fordi Anna Pedersdatter vel trengte tid til å avvikle sitt pensjonat i København, og dels også fordi de ikke kunne komme til Veøy før nådensåret for den forrige prests etterlatte var omme – og det var antagelig sommeren 1710. Det er derfor sannsynlig at de er kommet til Veøy sommeren eller høsten 1710 – evt. etter besøk hos hennes familie i Drammen og Eiker og hans familie i Trondheim. Merkelig er det i så fall at innsettelsen skjedde først i januar 1711, men det kan ha hatt andre grunner. Steen anfører i hvert fall at v.W. i et brev av 16. jan. 1711 fra Veøy til sin nære venn og kollega *Nicolaus Engelhart* med innbydelse til innsettelsen, uttrykker seg på en måte som kan tyde på at han har vært en stund på Veøy allerede.

Thrap anfører (s. 28) at v.W. ble ordinert 4. juli 1710 – det anføres fra Erlandsen: Nordenfj. Geistlighet, men uten belegg. Det finnes heller ikke noen opplysning i Trondhjems bispearkiv om dette. Men hvis datoen er riktig og ordinasjonen har foregått her i Trondheim, så sannsynliggjør det at v.W.s er kommet til Norge sommeren 1710 og da reist til Veøy, evt. Kristiansund hvor iflg. Hammond den redede datter var.

Denne andre periode i v.W.s liv – de få år i Romsdal – ble av den aller største betydning for ham. Mens han i sin tid i København tydeligvis hadde vært opptatt av lærde studier og mulighetene for en universitetskarriere der eller i Moskva, ble han på Veøy grepet av den pietistiske åndsstrømning og ble den nidkjære predikant og sjelesørger og til slutt misjonær. Det er intet som tyder på at han var grepet av de begynnende pietistiske strømninger i København under oppholdet der – og forsåvidt lite som tyder på at han i det hele tatt hadde tenkt seg en prestedtjeneste. Efter eget utsagn (i et brev til Engelhart antagelig fra mai 1713) var det to år tidligere, altså i 1711, efter at han var kommet til Veøy, at han hadde opplevet et åndelig gjennombrudd som ble avgjørende for hans pietistiske åndsholdning og senere livsgang.

Den pietistiske vekkelse som v.W. – og hans kolleger i Romsdal – opplevde, gav seg først og fremst utslag i større nidkjærhet i arbeidet

i menigheten, med vekt på kirketukt, øket kristendomskunnskap og alvorligere forkynnelse. Størst historisk betydning fikk imidlertid det «collegium» som disse prester dannet – antagelig i 1713, senere kalt «Syvstjernen» – og de bønneskrifter og utredninger som de sendte til høyeste hold i de følgende år. v.W. antas å ha vært «Syvstjernen»s stifter og leder, og det er tydeligvis han som har ført skrifterne i pennen.

«Syvstjernen» var primært en forening av prester for innbyrdes sjelesorg og oppmuntring til gjerningen. Men i lys av den fremvoksende pietisme som hadde grepet dem, vurderte det tilstandene i menighetene og kirken mørkt og fant at det trengtes mer omfattende tiltak enn hva de i sin egen prestegjerning kunne makte. De ønsket innskjerpelse av de kirkelige forordninger som allerede fantes fra forrige århundre av, og nye reformer som kunne motvirke det kristelige og moralske forfall. De vendte seg først til sin biskop, *Peder Krog* i Trondheim, og fikk velvillig svar, men han makte samtidig til forsiktighet, og ikke noe kom ut av det. Så vendte de seg 17. april 1714 direkte til kongen med et bønneskrift om at forholdene i kirken måtte bli forbedret. Biskop Krog ble støtt over at henvendelsen ble sendt direkte, ikke tjenestevei om ham – og var etter dette en klar motstander av de pietistiske prestenes reformtanker, særlig av v.W. Kong *Fredrik IV* tok derimot vel imot deres henvendelse og etterkom deres anmodning om å oppnevne en kommisjon av tre fremstående kirke-menn – professorene *Johannes Steenbuch* og *Johannes Trelund* og Københavns stiftsprost *Jacob Lodberg* – som skulle få en nærmere redegjørelse for forholdene og vurdere «Syvstjernen»s forslag til forbedringer av kirkelivet. «Syvstjernen» sendte alt 3. august 1714 – før saken var formelt i orden – en henvendelse direkte til den foreslåtte kommisjon, hvor de med sterke ord beklaget tilstandene i menighetene og vedla sin «allerunderdanigste Demonstration» som nærmere redegjør for forholdene, utdyper klagene og bringer forslag til forbedringer. Denne redegjørelse ble fulgt av ytterligere to fra prestene til kommisjonen, som i sin betenkning til kongen gav prestene medhold i alle deres forslag. Det var grunn til å håpe på konkrete tiltak og forordninger, men spørsmålene ble til slutt overlatt til det nyopprettede Misjonskollegium som var mer opptatt av andre ting, og lite kom ut av det hele.

Opprettelsen av Misjonskollegiet i 1714 hadde muligens sammenheng med «Syvstjernen»s henvendelse, men hadde et helt annet sikte: nemlig å organisere misjonsvirksomhet blant de ikke-kristne inn-

byggere i de danske besiddelser. Kollegiet fikk ansvaret for misjonen i den danske koloni i India, Trankebar – en misjon som hadde vært drevet siden 1705 vesentlig med hjelp fra pietistiske kretser i Halle. Misjonskollegiet ønsket imidlertid også å sette i gang misjonsvirksomhet blant samene i Nord-Norge. Som svar på en oppfordring i januar 1715 fra kollegiet til prester og andre interesserte, kom også «Syvstjernen» med to brev av 24. mai 1715 om misjon blant samene. Her ble det med stor sakkyndighet redegjort for samenes forhold, deres overtro, og prestenes og øvrighetens forsømmelser. Det er gjettet på at disse kunnskaper stammet fra v.W.s opphold på Helgeland 1699–1703.

Hammond mener (s. 185) at von Westen kan gjenkjennes på stilen som skriftets forfatter, men det behøver ikke bety mer enn at han har ført det i pennen. Hvis de grundige kunnskaper om samenes forhold stammer fra v.W. og hans Nordlands-opphold, så er det interessant, for da tyder det på at han allerede da hadde begynt å interessere seg for samene og deres forhold og gjort grundigere undersøkelser. Det vil i så fall kaste nytt lys over hans misjonsengasjement og personlige hengivenhet overfor samene, og vise at det ikke bare er en frukt av hans pietisme.

I hvert fall vakte «Syvstjernen»s redegjørelser og forslag oppmerksomhet i Misjonskollegiet, og det ble avgjørende for von Westen. Han hadde selv påpekt overfor kollegiet nødvendigheten av å sende prest og en student til Finnmark for å undersøke nærmere samenes tilstand og forberede misjonsarbeidet – men mente tydeligvis ikke at han selv skulle påta seg denne oppgave. I stedet tilbød han i et brev av 1. mars 1716 Misjonskollegiet sin tjeneste som enslags konsulent og kontaktmann mellom misjonærene og kollegiet – en oppgave han mente å kunne skjøtte gjennom besøk i Trondheim og evt. en enkelt reise til Finnmark, ved siden av sitt embede på Veøy.

På dette tidspunkt var han imidlertid allerede (28. febr. 1716) utnevnt til leder for misjonsarbeidet – uten ansøking og uten sitt vitende. Etter forslag av konrektor *Hans Skanke* ved Katedralskolen i Trondheim hadde Misjonskollegiet knyttet stillingen som leder av misjonen blant samene til lektoratet ved skolen – en sinekyrestilling som hadde stått ledig siden 1708. Det var til denne stilling v.W. ble utnevnt – med plikt til som kollegiets «vicarius» å lede misjonsarbeidet blant samene. I brev av 28. april 1716 aksepterer han kollegiets kall og instruks – selv om han sier at han, om han torde unnså seg Guds kall, heller ville bli på Veøy hvor hans arbeide nå bar god

frukt.

Når det gjelder «Syvstjernen», sier Thrap (s. 29) at den svant hen efter v.W.s avreise fra Veøy, men det er ikke riktig. «Syvstjernen» fortsatte og ble utvidet til nye grupper av prester, også andre steder i landet, og v.W. fortsatte de første årene å lede «Syvstjernen» fra sin stilling i Trondheim (iflg. *Trygve Lysaker*).

IV.

v. W.s tredje og siste livsperiode begynte ikke helt lovende.

Inntektene som tillå hans lektorat i Trondheim var i ledigheten blitt overført til biskopen, og biskop Krog ville nødig gi slipp på dem og forsøkte å få beholde inntektene i hvert fall det første år. Kanselliet grep imidlertid inn og beordret at v.W. skulle ha inntektene med det samme. Dette bidrog ikke til å forbedre forholdet mellom biskopen og lektoren, og etterhvert som misjonsvirksomheten utviklet seg og v.W. fikk posisjon av enslags misjonsbiskop innen Krogs bispedømme, ble forholdet rimelig nok enda verre.

Det bør innskytes at motsetningene mellom dem ikke bare skyldtes personlige, økonomiske og embetsordensmessige forhold. De hadde også stikk motsatt syn på misjonen blant samene, som Krog i kraft av sitt bispeembede hadde engasjert seg ikke så helt lite i før Misjonskollegiet og von Westen kom inn. (Krog var biskop i Trh. i 42 år, fra 1689 til 1731). Krog mente imidlertid at «opplysningsarbeidet» blant samene skulle foregå på norsk (dansk), som de skulle tvinges til å lære, og skje ved uordinerte lærere, mens de kirkelig sett skulle være underlagt vedk. sogneprest. von Westen derimot satte i gang et eget stort apparat (som Krog fant altfor dyrt) med egne kirker, skoler og ordinerte lærere/prester for samene, som skulle undervises på deres eget mål. Han la også stor vekt på å oppdra og utdanne samegutter til undervisningsgjerningen, i hvert fall som medhjelpere. Som kjent er det i moderne tid von Westens linje som har seiret.

Thomas von Westen tok opp sitt misjonsarbeide øyeblikkelig med stor kraft og energi. Allerede 29. mai 1716, bare en måned efter at han hadde akseptert kallelsen, drog han ut på sin første misjonsreise til Finnmark. Reisen ble meget omfattende, han besøkte en rekke steder i Finnmark, Troms og Nordland og orienterte seg om sameenes religiøse og sosiale tilstand. Den kirkelige betjening i Nord-Norge var på den tid vesentlig konsentrert til de norske bosetninger

langs kysten, mens den samiske befolkning i innlandet for en stor del var utenfor det organiserte kirkeliv. Et motiv for å bøte på dette var også det politiske, at svenskene i ly av de uklare grenseforhold hadde opprettet kirker og prestetjenester et par steder på norsk område. v.W. – såvel som Misjonskollegiet selv – betraktet arbeidet blant samene som hedningemisjonsarbeide, og allerede på sin første misjonsreise innsatte han misjonærer, bestemte bygging av kirker, forsamlingshus og skoler i de samiske distrikter, og tok med seg samegutter tilbake til Trondheim for å utdanne dem til skolelærere blant sine stammefrender. De kom tilbake til Trondheim 5. november 1716.

Disse samegutter ble den første begynnelse til «Seminarium scholasticum» som fra 1717 av ble opprettet ved Katedralskolen i Trondheim for å utdanne samer og andre til misjonærer, lærere og kateketer blant samene. Seminaret gikk imidlertid dårlig, delvis fordi det ble motarbeidet av biskop Krog og hans sønn som var rektor for skolen. Det opphørte reelt i 1724 og ble nedlagt ved v.W.s død 1727. Langt bedre gikk det da med v.W.s «privatseminar», «Seminarium domesticum» – dvs. at han tok samegutter inn i sitt hjem i Trondheim og gav dem utdanning. Men det betydde en meget stor belastning på ham og hans familie.

Den 14. juni 1718 drog v.W. ut på sin annen misjonsreise, hvor han på ny besøkte de steder hvor han hadde satt i gang virksomhet og en rekke andre steder. På grunn av general *Armfeldts* invasjon i Trøndelag høsten 1718 slo v.W. og hans følge seg til på Herøy på Helgeland for vinteren og kom tilbake til Trondheim først i slutten av april 1719. Samme sommer ble han kalt til København for å redegjøre for misjonen – noe han hadde forsømt å gjøre skriftlig slik han hadde lovet. Han reiste fra Trondheim 5. juli 1719 og kom tilbake først i desember 1720. Oppholdet i København ble imidlertid meget positivt for misjonen. Kongen la en rekke kirker i Nord-Norge med deres inntekter til misjonen, og det ble besluttet at misjonen skulle gjelde alle samer i Norge – også de i Trøndelag og i det sønnenfjeldske. I praksis ble det ikke så meget av det, bl.a. fordi v.W. i sitt forsøk på å inkludere også finnene i «finnskogene» på Østlandet i sin misjonsvirksomhet kom i konflikt med den mektige biskop *Bartholomæus Deichman* i Kristiania.

v.W.s tredje og lengste misjonsreise startet 29. juni 1722 og varte helt til 5. mai 1723, med en liten tilleggsreise samme måned til samene i Stjørdal. På denne tredje reise konsentrerte han seg om forhold

dene i Sør-Troms, Nordland og Nord-Trøndelag og besøkte svært mange steder. Meget av reisingen foregikk vinterstid, og han uttalte selv at denne reisen hadde tæret bort hans krefter. En reise han hadde planlagt til Vefsn 1724, evt. også til Finnmark, ble det intet av grunnet tiltagende sykdom. Han fortsatte sitt virke i Trondheim, hadde samegutter i sitt hjem, sendte henvendelser til Misjonskollegiet, og holdt kontakt med misjonærene og lærerne som var plassert oppe i samedistriktene.

Den 9. april 1727 døde v.W. i Trondheim, fattig og utslitt. På dødsleie fortalte han sin hustru og sin stedatter at all deres eiendom var gått med i misjonens tjeneste – noe de avfant seg med, og han kunne dø i fred. Han ble begravet i Nidaros Domkirke, hvor hans grav er blitt flyttet et par ganger. I 1927, på 200-årsdagen for hans død, satte Norges Finnemisjonsselskap en minneplate over ham i nærheten av hans grav i Domkirken.

v. W. var på mange måter en personlighet med store motsetninger. Hans iver og glød i misjonsarbeidet og prestearbeidet vakte og vekker stor beundring, på den annen side kunne han være heftig, polemisk og stridbar. Han sparte hverken seg selv eller sine (og familiens) penger, samtidig hadde han store vanskeligheter med å holde orden i pengesaker, og misjonens og egne midler ble stadig blandet sammen. Hans veldige arbeide og intense innsats ikke minst i forkynnelse og personlig sjelesorg står i motsetning til hans handlingslammelse når det gjaldt å få sammen de lovede beretninger og redegjørelser om forholdene i Finnmark og om misjonsvirksomheten. Hans svikt på dette område ble – rimelig nok – mer og mer unådig opptatt i København, som ellers sannelig hadde understøttet ham på alle måter.

Forklaringen på disse personlighetstrekk hos v.W. er kanskje at han var en usedvanlig høyt begavet mann som samtidig hadde et utpreget svermerisk gemytt. Det førte til at han kunne gjennomføre ting med stor kraft – samtidig som han i sine vurderinger og i sine planer og forhold kunne mangle bakkekontakt. Hans overoptimistiske beretninger om misjonens resultater blant samene allerede etter få timers og dagers arbeide blant dem, er et uttrykk for dette. Hans mørke vurdering av menighetslivet i Romsdal og hans strenge reformkrav er et annet uttrykk for den samme svermeriske holdning, preget av den frembrytende pietisme. Hans svake sans for regnskaper, innberetninger og denslags trivialiteter kan være et tredje uttrykk for dette. Hans styrke såvel som hans svakhet stammer

derfor kanskje fra det samme: at han var en ildsjel, som varmet og lyste – men fort brente ut.

* Trykt i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Forhandlinger 1982, Universitetsforlaget Trondheim. Oslo. Bergen. Tromsø 1983.